

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„КРИМСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ” (м. ЯЛТА)**

ГРИЦИК Надія Володимирівна

УДК 371.134:81'243:316.7

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Ялта – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
РЕДЬКІНА Людмила Іванівна,
Республіканський вищий навчальний заклад „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта),
завідувач кафедри педагогіки та управління навчальними закладами.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ШЕВЧЕНКО Галина Павлівна,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
директор Інституту духовного розвитку людини, завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук
ФОМІНИХ Наталія Юрївна,
Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного Банку України, доцент кафедри міжнародної економіки.

Захист відбудеться 22 травня 2013 р. о 9.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 53.130.01 при Республіканському вищому навчальному закладі „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) за адресою: вул. Севастопольська, 2, ауд. 15, м. Ялта, 98635.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) за адресою: вул. Севастопольська, 2, м. Ялта, 98635.

Автореферат розісланий 19 квітня 2013 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Н. В. Горбунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Модернізація вищої освіти в Україні стимулює пошук нових підходів до професійної підготовки студентів, в якій значне місце посідає проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців, що передбачає побудову навчально-виховного процесу на засадах гуманізації, гуманітаризації та збереження надбань національної і світової культури, орієнтацію на загальноєвропейські рекомендації та вимоги з мовної освіти.

У контексті глобальних змін у суспільстві, розвитку засобів комунікації, розширення міжнародних і міжетнічних контактів і посилення інтеграційних процесів діяльність учителя іноземної мови набуває нового значення. Він стає посередником, що сприяє взаєморозумінню між представниками різних культур. Тому нове призначення сучасного мовознавця спричинило необхідність зміщення акцентів і в його підготовці, що відображено в Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти, в яких наголошується, що багатий спадок різних мов і культур Європи є цінним спільним джерелом для взаємного розвитку, і тому головним завданням вищого навчального закладу є перетворення перешкод у спілкуванні на джерело взаємного збагачення та розуміння, що передбачає вивчення національної природи, характеру, духовної культури, мови і стереотипів світогляду народу, мова якого вивчається як іноземна. Це вимагає перегляду традиційних уявлень про розвиток особистості майбутнього фахівця іншомовної освіти, реалізацію випереджальних технологій його професійної підготовки.

Якісна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови набуває першорядного значення в умовах полікультурного, поліетнічного середовища України. В освітніх процесах необхідно враховувати етнокультурний чинник, створювати умови для пізнання й розуміння культури народів, опановувати досвід міжкультурної взаємодії на засадах гуманізму, свободи, рівності і толерантності. Поряд із загальною професійною компетентністю майбутнього вчителя іноземної мови постає питання формування культурологічної компетенції. Важливою сутнісною характеристикою майбутнього філолога та складовою його професійної підготовки, показником рівня сформованості педагогічної діяльності є культурологічна компетенція, яка, в свою чергу, передбачає ознайомлення учнів з національно-культурними особливостями мовленнєвої поведінки, звичаями, нормами, соціальними умовами, ритуалами, соціальними стереотипами народу, мова якого вивчається.

У сучасній теорії та практиці вищої педагогічної освіти існує наукове підґрунття для здійснення комплексного дослідження проблеми формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови: вченими розкрито проблеми професійної підготовки педагогів (І. Бех, О. Глузман, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, О. Пехота, В. Сластьонін, Г. Шевченко); проблему компетентності (Н. Бібік, І. Зимня, Т. Іванова, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський); питання взаємозв'язку вивчення

іноземної мови та іншомовної культури на засадах різних педагогічних підходів (М. Байрам, В. Біблер, Г. Воробйов, Р. Ладі, С. Ніколаєва, П. Сисоєв, Г. Томахін, О. Тарнопольський); проблеми діалогу культур у процесі навчання іноземних мов (Є. Верещагін, Н. Гальскова, В. Костомаров, В. Сафонова). За останній час з'явилася низка наукових досліджень, у яких розглядаються питання формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов (В. Баркасі, В. Калінін, Н. Фоміних); формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мов (І. Закір'янова, Т. Колодько), соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови (О. Першукова), формування міжкультурної грамотності студентів педагогічного вищого навчального закладу (Л. Чернов).

Аналіз наукової літератури з теми дослідження дає підстави стверджувати, що, незважаючи на певну увагу до означеної проблеми та наявність результатів дослідження окремих її аспектів, питання формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мов виявилися недостатньо вивченими у теорії та практиці професійної освіти, що стримує подолання суперечностей між: сучасними вимогами щодо професійної підготовки майбутнього педагога в умовах модернізації освіти України та відсутністю чітких умінь і навичок, компетенцій, якими повинен володіти сучасний учитель іноземної мови відповідно до євроінтеграційних процесів; необхідністю формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови й недостатньою теоретичною розробкою та методичним забезпеченням цього процесу; потребою у вчителях іноземної мови, спроможних працювати в різних культурологічних середовищах і не сформованістю в них мотивації до формування власної культурологічної компетенції.

Таким чином, актуальність проблеми, недостатня розробленість окремих аспектів теорії та практики формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови та виявлені суперечності зумовили вибір теми дослідження: **„Формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри іноземних мов Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка „Пріоритетні напрями формування у студентів вищих навчальних закладів професійної іншомовної компетентності” (протокол №1 від 28.08.2006 року). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (протокол № 6 від 28 січня 2009 р.) і погоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 31 березня 2009 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці моделі формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови та педагогічних умов її реалізації.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1) вивчити стан розробленості досліджуваної проблеми в теорії та практиці професійної педагогічної освіти; визначити й науково обґрунтувати сутність і структуру поняття „культурологічна компетенція майбутнього вчителя іноземної мови”;

2) виявити критерії, показники, схарактеризувати рівні сформованості культурологічної компетенції майбутнього мовознавця;

3) обґрунтувати педагогічні умови формування культурологічної компетенції майбутнього фахівця;

4) проаналізувати результати експериментального впровадження моделі формування культурологічної компетенції студентів філологічних спеціальностей.

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови в системі вищої педагогічної освіти.

Предмет дослідження – модель і педагогічні умови формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови.

Для розв’язання поставлених у дисертаційному дослідженні завдань використано комплекс **методів**: для досягнення мети та визначення понятійного апарату дослідження використано загальнонаукові методи теоретичного рівня: вивчення й аналіз філософської, культурологічної, педагогічної, психологічної та методичної літератури з проблеми професійної підготовки студентів мовних спеціальностей; узагальнення науково-теоретичних і дослідних даних для побудови моделі та з’ясування педагогічних умов формування культурологічної компетенції майбутнього мовознавця; вивчення, аналіз та узагальнення досвіду навчально-виховної роботи вищого педагогічного закладу з метою визначення сучасного стану досліджуваної проблеми; методи емпіричного дослідження (анкетування студентів і вчителів, спостереження, вивчення практичної й навчальної діяльності студентів, бесіди, опитування) для з’ясування вихідного рівня сформованості досліджуваної властивості фахівців іншомовної освіти; педагогічний експеримент із метою перевірки дієвості моделі реалізації педагогічних умов формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з використанням методів математичної статистики для визначення ефективності методики формування культурологічної компетенції студентів мовних спеціальностей у процесі професійної підготовки.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* здійснено цілісний аналіз теорії та практики формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови; науково обґрунтовано модель і педагогічні умови формування досліджуваної властивості мовознавця (включення майбутнього вчителя іноземної мови в активну творчу діяльність, що стимулює пізнавальний інтерес до вивчення іноземної мови та культури; створення на заняттях ситуацій успіху з опорою на міжпредметні зв’язки, допомога і контроль з боку викладача; активізація

комунікативної та колективної взаємодії студентів засобами культуровідповідних форм і методів навчання; цілеспрямоване використання педагогічної рефлексії з опорою на вітагенний досвід); розкрито сутність і структуру культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови; визначено і схарактеризовано критерії й показники (мотиваційний, змістовний, операційний, рефлексивний), якісні характеристики рівнів сформованості (найвищий, високий, середній, низький) культурологічної компетенції філолога; розроблено модель формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки. *Вдосконалено* сутність понять „компетенція”, „компетентність”, „культурологічна компетенція вчителя іноземної мови”, основні компоненти культурологічної компетенції вчителя іноземної мови в процесі його професійного становлення (комунікативний, тематичний, навчальний, професійний). *Подальшого розвитку набули* форми і методи підвищення якості професійної підготовки студентів мовних спеціальностей в аспекті формування їхньої професійної компетентності.

Практичне значення дослідження полягає в апробації теоретично обґрунтованої моделі та педагогічних умов формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови; впровадженні в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів спецкурсу „Культурологічна компетенція майбутнього вчителя іноземної мови”. Навчально-методичні матеріали дослідження відображено в навчально-методичному посібнику з формування культурологічної компетенції для студентів мовних спеціальностей. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі вищих навчальних закладів, у системі післядипломної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів іноземної мови, студентами напряму підготовки /спеціальності „Філологія (англійська мова та література)” при написанні кваліфікаційних робіт.

Достовірність результатів дослідження забезпечено теоретичним обґрунтуванням вихідних положень експериментальної роботи; адекватним використанням різноманітних методів дослідження; опорою на практичні дані, необхідні і достатні для якісної характеристики досліджуваної проблеми; репрезентативністю і статистичною значущістю дослідно-експериментальних даних.

Результати дослідження **впроваджено** в роботу Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (довідка про впровадження № 23 від 24.09.2012 р.); Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) (довідка про впровадження № 77 від 10 травня 2012 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (акт про впровадження № 108/04–10 від 15 травня 2012 р.), Кримського гуманітарного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка про впровадження № 13 від 28 вересня 2012 р.); Севастопольської Військово-морської Академії імені П. С. Нахімова (довідка про впровадження №32 від 7 листопада 2012 р.); Чорноморського

державного університету імені Петра Могили (довідка про впровадження №43 від 19 грудня 2012 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідались на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – „Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної” (14–15 травня 2010 р., м. Полтава), „Якість вищої освіти: шляхи вдосконалення організації і проведення педагогічної практики студентів-філологів” (2010 р., м. Горлівка), „Тенденції розвитку освіти в Україні: Європейський вектор” (14–15 березня 2012 р., м. Ялта), „Perspectywy rozwoju nauki / Перспективы развития науки” (28.11.2012 – 30.11.2012 р. Gdansk / Гданськ); *всеукраїнських*: „Проблеми викладання іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі” (18 березня 2010 р. м., Київ); *регіональних*: „Пріоритетні напрями формування у студентів вищих навчальних закладів професійної іншомовної компетентності” (квітень 2009 р., травень 2010 р., м. Чернігів), „Новітні технології навчання іноземних мов у середній та вищій школі” (27 квітня 2011 р., м. Чернігів). Результати дослідження обговорювалися та набули позитивної оцінки на засіданнях і науково-методичних семінарах кафедри іноземних мов Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка та кафедри педагогіки й управління навчальними закладами Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) впродовж 2009–2012 років.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено в 16 наукових працях, із них: 6 статей у фахових виданнях, 9 – у збірниках матеріалів і тез конференцій і 1 – у змісті навчально-методичного посібника з англійської мови.

Структура роботи: дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, 11 додатків на 25 сторінках, списку використаних джерел (266 найменувань, із них – 15 англійською мовою). Загальний обсяг роботи – 253 сторінок, із них – 199 сторінок основного тексту. Робота містить 25 таблиць, 6 рисунків, що займають 5 самостійних сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів, схарактеризовано методи дослідження, подано дані щодо апробації, впровадження одержаних результатів, публікацій автора і структуру дисертаційної роботи.

Перший розділ – „Теоретичні засади формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови” – присвячено визначенню та характеристиці результатів теоретичного аналізу стану розробленості проблеми, уточнено сутність понять „компетентність”, „компетенція” та „культурологічна компетенція”, розкрито структуру та

зміст поняття „культурологічна компетенція вчителя іноземної мови”, а також з’ясовано теоретичні засади професійної підготовки студентів мовних спеціальностей; розроблено модель формування означеної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови.

Професійна підготовка забезпечує інтеграцію особистості майбутнього вчителя іноземної мови із загальною й професійною культурою, яка відбиває соціально-педагогічний стан суспільства, що здійснюється в контексті загальнофілософського розуміння культури.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що проблеми професійної підготовки педагогів вивчали І. Бех, О. Глузман, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, О. Пехота, В. Сластьонін, Г. Шевченко; проблему компетентності в освіті досліджували Н. Бібік, І. Зимня, Т. Іванова, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський; питанням вивчення іноземної мови та культури на засадах різних педагогічних підходів присвячено праці М. Байрам, В. Біблер, Г. Воробйова, Р. Ладю, С. Ніколаєвої, Ю. Пасова, П. Сисоєва, О. Тарнопольського; сутність концепції діалогу культур у процесі навчання іноземних мов розкрито в розробках Є. Верещагіна, В. Костомарова, В. Сафонові. Важливе значення мають дослідження, в яких розглядаються питання формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов (В. Баркасі, В. Калінін, Н. Фоміних); формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови (І. Закір’янова, Т. Колодько), соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови (О. Першукова), формування міжкультурної грамотності студентів педагогічного вищого навчального закладу (Л. Чернов).

На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної, культурологічної, методичної літератури визначено стан розробленості проблеми в теоретичній науці та з’ясовано, що культурологічна компетенція майбутнього вчителя іноземної мови розглядається більшістю дослідників як сформована риса особистості, що дозволяє їй вступати в діалог культур. У змістовному аспекті розкрито сутність поняття досліджуваної властивості мовознавця складне динамічне інтегральне утворення, що характеризується володінням комплексом лінгвістичних, культурологічних знань, умінь і навичок з іноземної мови.

Виявлено, що важливою складовою культурологічної компетенції лінгвіста є комунікативний (становить комплекс мовних знань, умінь і навичок студента, необхідних для моделювання іншомовного мовлення, здатність використовувати наявні знання згідно з комунікативною ситуацією), тематичний (включає знання фонові лексики, норм і правил поведінки країни, іноземна мова якої вивчається), професійний (характеризується як комплекс лінгводидактичних знань і вмінь, які дозволяють представляти й описувати культурологічні явища в навчальних цілях у процесі педагогічної практики і подальшій професійній діяльності), навчальний (передбачає навички самостійної роботи, вміння застосовувати культурологічну інформацію, вміння використовувати сучасні

інформаційно-комунікаційні технології з метою вдосконалення та підвищення рівня сформованості культурологічної компетенції майбутнього філолога) компоненти.

Доведено, що формування досліджуваної властивості майбутнього мовознавця не можливе без урахування: 1) загальнокультурної компетентності, основою якої є загальнокультурний кругозір студента, культура мови, його комунікативна культура, а також знання з суміжних предметів, необхідні для реалізації міжпредметних зв'язків з іноземною мовою; 2) національної культури студентів, на перший план висувуються національна мова, література, релігія, а також етнофольклорний світ рідного народу. У цілому, проведений аналіз літератури з досліджуваної проблеми дозволяє зробити висновок, що під культурологічною компетенцією вчителя іноземної мови слід розуміти властивість особистості, що виражається в сукупності культурологічних знань, умінь і навичок, здатність використовувати і постійно поновлювати ці знання у своїй професійно-педагогічній діяльності, реалізація ролі „медіатор-культур”.

Розроблено модель формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови, під якою розуміємо єдність цілей, змісту, методів, засобів і форм навчання, їх взаємодію, що забезпечує найдоцільніший шлях досягнення поставленої мети та розв'язання завдань, які спрямовані на формування зазначеної властивості майбутнього фахівця.

Модель формування культурологічної компетенції майбутнього філолога представлена в дослідженні: метою, завданнями, принципами, змістовними компонентами, а також етапами та педагогічними умовами її реалізації (див. рис. с. 9).

Модель має за мету формування у студентів–мовознавців культурологічних знань і вмінь. Аналіз робіт, виконаних у контексті досліджуваної властивості (Л. Настенко, С. Тер-Мінасова, Л. Чередниченко, І. Зимня, Г. Китайгородська, А. Мудрик, В. Сафонова, Ю. Юрченко) дозволяє віднести до культурологічних знань учителя іноземної мови знання: сутності міжкультурної комунікації; реалій країни, іноземна мова якої вивчається; політично коректної лексики; основних культурознавчих відомостей країни, іноземна мова якої вивчається; 3-поміж культурологічних умінь розглядаємо вміння: знаходити й аналізувати культурологічну інформацію з будь-яких текстів; використовувати національно-культурні матеріали на заняттях із іноземної мови; проводити ціннісно-орієнтаційний аналіз стереотипів рідної та іноземної мов; формувати в учнів потребу користуватися іноземною мовою як засобом міжкультурної комунікації; використовувати культурноорієнтовані форми і методи навчання.

З опорою на розробки П. Сисоєва та В. Фурманової розглянуто три взаємопов'язаних етапи формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови: 1) культурне самовизначення студента; 2) оволодіння культурою країни, іноземна мова якої вивчається; 3) діалог співіснування культур у процесі викладання іноземної мови.

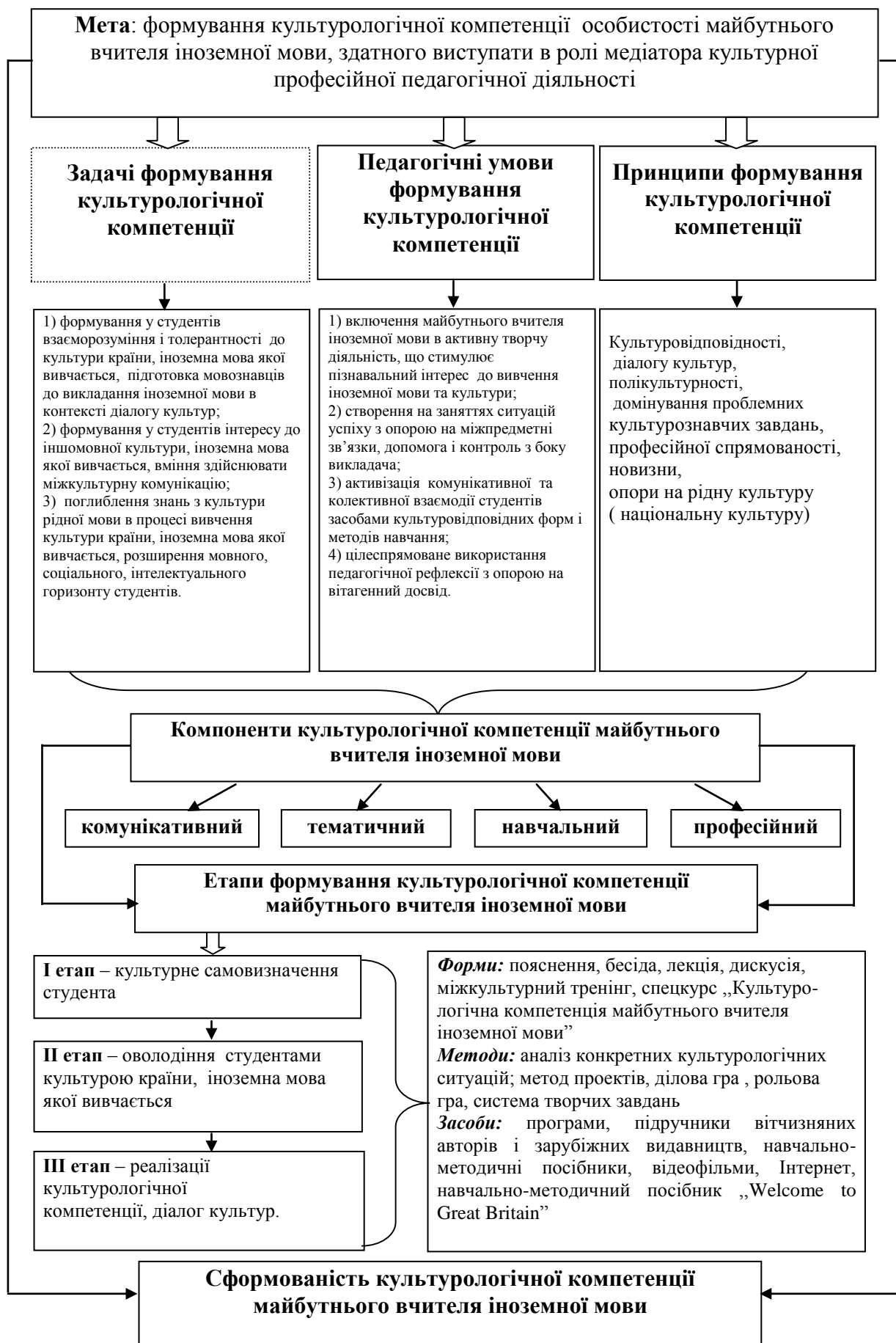

Рис. Модель формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови

Доведено, що реалізація виявленого змісту культурологічної компетенції майбутнього фахівця іншомовної освіти припускає застосування відповідних методів навчання, спрямованих на формування досліджуваної властивості майбутнього мовознавця: активні групові методи, такі, як аналіз конкретних культурологічних ситуацій; метод ігрового проектування (метод проектів); ділова гра на основі досліджуваного матеріалу; „Круглий стіл”. Стрижнем моделі формування культурологічної компетенції студентів мовних спеціальностей став розроблений спецкурс „Культурологічна компетенція майбутнього вчителя іноземної мови”, завданням якого є: сформувати в майбутніх філологів розуміння сутності й змісту культурологічної компетенції; познайомити студентів із методами, засобами і формами формування культурологічної компетенції; сформувати вміння в них ефективно і творчо використовувати ці методи, засоби і форми викладання на практиці. Зауважимо, що результатом застосування вищезазначених компонентів моделі є досягнення мети – формування культурологічної компетенції особистості майбутнього вчителя іноземної мови, здатного виступати в ролі медіатора культур у ході професійної педагогічної діяльності.

У другому розділі – „Експериментальна перевірка моделі формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови” – обґрунтовано педагогічні умови формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови; визначено критерії, показники й охарактеризовано рівні сформованості культурологічної компетенції майбутнього фахівця; окреслено зміст і проаналізовано результати констатувального етапу експерименту; описано шляхи поетапної реалізації моделі та педагогічних умов формування досліджуваної властивості майбутнього вчителя іноземної мови; подано порівняльний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Теоретичний аналіз наукових джерел і вивчення практичного досвіду дозволили визначити й обґрунтувати педагогічні умови, що впливають на формування культурологічної компетенції майбутнього мовознавця: 1) включення майбутнього вчителя іноземної мови в активну творчу діяльність, що стимулює пізнавальний інтерес до вивчення іноземної мови та культури; 2) створення на заняттях ситуацій успіху з опорою на міжпредметні зв'язки, допомога і контроль з боку викладача; 3) активізація комунікативної та колективної взаємодії студентів засобами культуровідповідних форм і методів навчання; 4) цілеспрямоване використання педагогічної рефлексії з опорою на вітагенний досвід.

Експериментальною базою дослідження виступили Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, Республіканський вищий навчальний заклад „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта), Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Кримський гуманітарний факультет Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Севастопольська Військово-морська Академія

імені П. С. Нахімова, Чорноморський державний університету імені Петра Могили.

В експериментальній роботі приймали участь 348 студентів напряму підготовки / спеціальності „Філологія (англійська мова та література)”, 59 викладачів іноземної мови та методики її викладання вищих навчальних закладів, 25 учителів загальноосвітніх навчальних закладів.

У ході дослідження визначено критерії та показники сформованості досліджуваної властивості майбутнього мовознавця: мотиваційний критерій із показниками: сукупність мотивів і потреб у пізнанні іншомовної культури, інтерес до оволодіння культурологічними знаннями; змістовий критерій із показниками: володіння системою культурологічних знань та вмінь, особливостей іншомовної культури, сукупність знань, необхідних для продуктивної міжкультурної комунікації; операційний критерій із показниками: сформованість навичок і вмінь навчально-викладацької діяльності сучасного вчителя іноземної мови, володіння способами та прийомами професійної діяльності вчителя іноземної мови в ролі медіатора культур; критерій рефлексія із показниками: самостійне визначення рівня власної культурологічної компетенції, інтроспективне володіння культурологічною компетенцією. На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні культурологічної компетенції філолога: низький, середній, високий, найвищий.

Із метою виявлення стану сформованості культурологічної компетенції майбутнього спеціаліста залучено низку методів: анкетування, тестування, опитування, тест незакінчених речень, творчі завдання. На підставі аналізу результатів констатувального етапу експериментальної роботи виявлено, що найвищий рівень сформованості культурологічної компетенції мають 7,2% студентів експериментальної групи та 7,9% респондентів контрольної групи, високому рівню відповідають 10,9% майбутніх учителів експериментальної та 11,3% педагогів контрольної груп. Отримані дані за середнім рівнем розташувалися таким чином: 40% мовознавців експериментальної та 38,2% контрольної груп. Низький рівень сформованості культурологічної компетенції виявлено в 41,9% діагностованих респондентів експериментальної та 42,6% контрольної груп.

Реалізація моделі формування культурологічної компетенції у студентів мовних спеціальностей здійснювалася поетапно. Метою першого етапу – культурне самовизначення студента – є: формування в майбутнього мовознавця ціннісного ставлення до іншомовної культури, формування базових знань і вмінь у процесі роботи з джерелами культурологічної інформації, над усними розмовними темами, монологічними і діалогічними висловами. На цьому етапі особлива увага приділяється формуванню вмінь і навичок встановлювати комунікацію зі співрозмовниками та формуванню таких якостей студента, як толерантність, емпатія і терпимість до представників інших культур. Реалізовано такі педагогічні умови: включення майбутнього вчителя іноземної мови в активну творчу діяльність, що стимулює пізнавальний інтерес до вивчення іноземної мови та культури;

створення на заняттях ситуацій успіху з опорою на міжпредметні зв'язки, допомога і контроль з боку викладача. У навчальному процесі використано: навчально-комунікативні ситуації, методи стимулювання інтересу до культури країни, іноземна мова якої вивчається, дискусії, міжкультурний тренінг.

Другий етап – оволодіння культурою країни, іноземна мова якої вивчається, мав за мету оволодіння знання про особливості іншомовної культури. Завданням цього етапу було формування у студентів знань, умінь і навичок культурологічного плану, уявлень про шляхи реалізації культурологічного підходу, розвиток умінь міжкультурного спілкування. З цією метою підготовлено навчально-методичний посібник „Welcome to Great Britain” і реалізовано педагогічну умову: активізація комунікативної та колективної взаємодії студентів засобами культуровідповідних форм і методів навчання. На цьому етапі застосовували дискусії, рольові ігри, творчі вправи, проектування.

Метою третього етапу – діалогу співіснування культур у процесі викладання іноземної мови – було накопичення культурологічної інформації, необхідної для професійної педагогічної діяльності майбутнього мовознавця. Завданням останнього етапу було формування вмінь застосувати культурологічні знання в майбутній професійній діяльності. З метою реалізації педагогічної умови цілеспрямованого використання педагогічної рефлексії з опорою на вітагенний досвід впроваджено спецкурс „Культурологічна компетенція майбутнього вчителя іноземної мови” та використано методи роботи: моделювання педагогічних ситуацій, інсценування, методи самоаналізу, рольові ігри.

Таблиця

Порівняльна таблиця рівнів сформованості культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови (у%)

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констат.	Контр.	Констат.	Контр.
Найвищий	7,2	21,2	7,9	8,6
Високий	10,9	32,6	11,3	12,8
Середній	40	40,9	38,2	40,4
Низький	41,9	5,4	42,6	38,2

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи засвідчив позитивні зміни відносно перерозподілу рівнів сформованості культурологічної компетенції у студентів мовних спеціальностей: в експериментальній групі на констатувальному етапі найвищий рівень визначено в 7,2% студентів, на контрольному етапі найвищий рівень зріс до 21,2%; високий рівень на констатувальному етапі виявлено в 10,9% респондентів, на контрольному – 32,6%; середній рівень збільшився з 40%

лише до 40,8%. Кількість респондентів, які мали низький рівень, на констатувальному етапі склала 41,9%, на контрольному – 5,4%. У контрольних групах також відбулися позитивні зміни, хоча й менш суттєві. Порівняльні результати дослідно-експериментальної роботи подано в таблиці.

Результати статистичної обробки даних експерименту з використанням незалежного критерію Пірсона χ^2 свідчать про суттєві відмінності загального рівня сформованості культурологічної компетенції в майбутніх фахівців іншомовної освіти між експериментальними та контрольними групами і підтверджують ефективність розробленої моделі, яка при дотриманні педагогічних умов, забезпечує підвищення рівня сформованості культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено науково-теоретичне узагальнення та практичне розв'язання досліджуваної проблеми формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. Одержані результати підтвердили мету, засвідчили розв'язання поставлених завдань і надали підстави для формулювання загальних висновків:

1. Актуальність проблеми формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови зумовлена сучасним станом розвитку українського суспільства, де останнім часом спостерігається тенденція до зростання міжкультурних зв'язків і соціокультурної взаємодії з представниками інших мов і культур та відсутністю системи формування досліджуваної властивості майбутнього мовознавця під час професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі. Аналіз філософської, психолого-педагогічної, культурологічної, методичної літератури засвідчив, що нині в теорії та практиці вищої педагогічної освіти існує наукове підґрунття для здійснення комплексного вивчення проблеми формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. Однак, це питання не набуло ще системного характеру.

2. На підставі ретроспективного аналізу наукової, психолого-педагогічної, методичної літератури, визначено й науково обґрунтовано сутність і структуру поняття „культурологічна компетенція майбутнього вчителя іноземної мови”, що являє собою багатоаспектний процес, який передбачає засвоєння студентом культурологічних знань, умінь і навичок, уміння використовувати і постійно оновлювати ці знання у своїй професійно-педагогічній діяльності, здатного виконувати роль „медіатора-культур”. Визначено компонентний склад досліджуваної властивості мовознавця: комунікативний, тематичний, навчальний і професійний компоненти. Для формування досліджуваної компетенції необхідно враховувати загальнокультурну компетентність студента та знання національної культури.

3. У процесі дослідження розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено модель, яка визначає методологічні основи досліджуваного процесу (мета, завдання, принципи), етапи, які представляють механізм реалізації досліджуваного процесу. Розкрито та науково обґрунтовано зміст навчання та дидактичні засоби, необхідні для формування культурологічної компетенції. Формування культурологічної компетенції у студентів мовних спеціальностей реалізовано за допомогою використання сучасних педагогічних технологій і методів, упровадження в навчальний процес спецкурсу „Культурологічна компетенція майбутнього вчителя іноземної мови”.

4. Теоретично обґрунтовано й експериментально доведено, що позитивна динаміка рівнів сформованості культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови забезпечується шляхом дотримання в навчальному процесі педагогічних умов: включення майбутнього вчителя іноземної мови в активну творчу діяльність, що стимулює пізнавальний інтерес до вивчення іноземної мови та культури; створення на заняттях ситуацій успіху з опорою на міжпредметні зв'язки, допомога і контроль з боку викладача; активізація комунікативної та колективної взаємодії студентів засобами культуровідповідних форм і методів навчання; цілеспрямоване використання педагогічної рефлексії з опорою на вітагенний досвід.

5. Виявлено критерії та показники сформованості культурологічної компетенції майбутнього філолога: мотиваційний критерій із показниками: сукупність мотивів і потреб у пізнанні іншомовної культури, інтерес до оволодіння культурологічними знаннями; змістовний критерій із показниками: володіння системою культурологічних знань і вмінь, особливостей іншомовної культури, сукупність знань, необхідних для продуктивної міжкультурної комунікації; операційний критерій із показниками: сформованість навичок і вмінь навчально-викладацької діяльності сучасного вчителя іноземної мови, володіння способами та прийомами професійної діяльності вчителя іноземної мови в ролі медіатора культур; критерій рефлексія із показниками: самостійне визначення рівня власної культурологічної компетенції, інтроспективне володіння культурологічною компетенцією. На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні досліджуваної властивості мовознавця: низький, середній, високий, найвищий.

6. Аналіз результатів експериментального впровадження моделі формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови засвідчив, що в експериментальній групі відбулися позитивні зміни щодо перерозподілу рівнів сформованості культурологічної компетенції у спеціалістів: в експериментальній групі на констатувальному етапі найвищий рівень визначено в 7,2% студентів, на контрольному етапі найвищий рівень зріс до 21,2%; високий рівень на констатувальному етапі визначено в 10,9% респондентів, на контрольному – 32,6%; середній рівень збільшився з 40% лише до 40,8%. Кількість респондентів, які мали низький рівень, на

констатувальному етапі склала 41,9%, на контрольному – 5,4%. У контрольних групах також відбулися позитивні зміни, хоча й менш суттєві.

Результати статистичної обробки даних експерименту з використанням незалежного критерію Пірсона χ^2 свідчать про суттєві відмінності загального рівня сформованості культурологічної компетенції в майбутніх фахівців між експериментальними та контрольними групами і підтверджують ефективність розробленої моделі, яка при дотриманні педагогічних умов, забезпечує підвищення рівня сформованості культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови.

Проведене дослідження дало можливість на якісно новому рівні розв'язати питання формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови; суттєво вдосконалити систему фахової підготовки студентів напрямів філологічних спеціальностей, зокрема вчителів іноземної мови. Поставлені завдання повністю виконано, проте проведені дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання проблеми формування культурологічної компетенції майбутнього мовознавця. До перспективних напрямів подальшого вивчення цієї проблеми можна віднести: обґрунтування необхідного в сучасних умовах науково-методичного супроводу, а саме створення культурологічних коментарів і глосаріїв до підручників з іноземних мов для кожного курсу, включення до підручників автентичних різножанрових текстів культурологічного спрямування; активізації в навчальному процесі міжпредметних зв'язків іноземної мови з іншими навчальними предметами з метою актуалізації лінгвосоціокультурної інформації; подальше вдосконалення технології формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови в умовах професійної підготовки.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

Навчально-методичний посібник

1. Грицик Н. В. Welcome to Great Britain. Навчально-методичний посібник з англійської мови для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Н. В. Грицик. Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 160 с.

Статті в наукових фахових виданнях:

2. Грицик Н. В. Роль культурологічної компетенції у професійній діяльності майбутнього вчителя іноземної мови / Н. В. Грицик // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: педагогічні науки, 2009. – С. 54–57.

3. Грицик Н. В. Компоненти культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови / Н. В. Грицик // Наукові записки. – Випуск 89(2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2010. – С. 279–282.

4. Грицик Н. В. Автентичний текст – невід'ємний компонент сучасного підручника з іноземної мови / Н. В. Грицик // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. праць. Випуск 10(1). – К.: Педагогічна думка, 2010. – С. 429–434.

5. Грицик Н. В. Підручник іноземної мови як засіб формування культурологічної компетенції / Н. В. Грицик // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта: РВВ КГУ, 2011. – Вип. 34. – Ч. 2. – С.242–246.

6. Грицик Н. В. Концептуально-теоретичні засади підготовки сучасного вчителя іноземної мови / Н. В. Грицик // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта: РВВ КГУ, 2012. – Вип.35. – Ч. 2. – С. 252–260.

7. Грицик Н. В. Культурологічна спрямованість змісту навчання і дидактичних засобів формування культурологічної компетенції / Н. В. Грицик // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2012. – Вип. 36. – Ч. 1. – С. 263–270.

Тези доповідей на наукових конференціях і статті в періодичних виданнях:

8. Грицик Н. В. Культурологічна компетенція в контексті професійної підготовки студентів немовних спеціальностей під час вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі / Н. В. Грицик // Приоритетні напрями формування у студентів вищих навчальних закладів професійної іншомовної компетентності: Матеріали науково-практичного семінару – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2009.– С. 67–71.

9. Грицик Н. В. Формування культурологічної компетенції у студентів-філологів / Н. В. Грицик // Приоритетні напрями формування у студентів вищих навчальних закладів професійної іншомовної компетентності: Матеріали науково-практичного семінару – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010. – С. 30– 32.

10. Грицик Н. В. Культурологічна компетенція вчителя іноземної мови як педагогічна проблема / Н. В. Грицик // Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. В. К. Зернової. – Полтава, 2010. – С. 101–103.

11. Грицик Н. В. Формування культурологічної компетенції студентів немовних спеціальностей як одне з найважливіших завдань навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі / Н. В. Грицик // Проблеми викладання іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 18 березня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. Авіац. ун-т. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту „НАУ-друк”, 2010. – С. 39–41.

12. Грицик Н. В. Культурологічна компетенція – як передумова успішної професійної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови / Н. В. Грицик // Якість вищої мовної освіти: шляхи вдосконалення організації і проведення педагогічної практики студентів – філологів: Матеріали IV Міжнародної

наук.-практ. конфер., 25–26 березня 2010 р., Горлівка. – Горлівка: Видавництво ГДПМ, 2010. – С.103–107.

13. Грицик Н. В. Особливості використання інноваційних педагогічних технологій у процесі формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови / Н. В. Грицик // Новітні технології навчання іноземних мов у середній та вищій школі: збірник матеріалів науково-практичного семінару / за ред. кандидата педагогічних наук, доцента Іванишиної В. П. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011 – С. 39–45.

14. Грицик Н. В. Культурологічна складова змісту іншомовної освіти / Н. В. Грицик // Наукові здобутки студентів і магістрантів – освіті XXI століття: Зб. наук. праць. – Полтава: ПНПУ, 2011. – Випуск 11. – С. 33 –36.

15. Грицик Н. В. Міжкультурний тренінг як засіб формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови [Електронний ресурс]. / Н. В. Грицик. – Режим доступу: http://gkobernik.at.ua/load/mizhkulturnij_trening_jak_efektivnij_zasib_formuvannja_kulturologichnoji_kompetenciji_majbutnogo_vchitelja_inozemnoji_movi/1-1-0-1

16. Грицик Н. В. Принципи формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови / Н. В. Грицик // *Perspectywy rozwoju nauki Zbior raportow naukowych.*(28.11.2012–30.11.2012) – Gdansk:Wydawca: Sp. Z o.o. „Diamond trading tour”, 2012. – С. 121–125.

АНОТАЦІЯ

Грицик Н. В. Формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) МОН молоді і спорту Автономної Республіки Крим, Ялта, 2013.

Дисертацію присвячено проблемі формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. З’ясовано стан розробленості проблеми в педагогічній теорії та практиці, визначено структуру та зміст культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. У процесі дослідження розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено модель формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. Доведено, що ефективність спроектованої моделі формування досліджуваної властивості у студентів мовних спеціальностей зумовлена реалізацією низки педагогічних умов. Розроблено рівні, критерії та показники сформованості культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови.

Ключові слова: культурологічна компетенція, культурологічна компетенція вчителя іноземної мови, модель формування культурологічної компетенції, педагогічні умови.

АННОТАЦИЯ

Грицык Н. В. Формирование культурологической компетенции будущего учителя иностранного языка. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. Республиканское высшее учебное заведение „Крымский гуманитарный университет” (г. Ялта) МОН молодежи и спорта Автономной Республики Крым, Ялта, 2013.

Диссертация посвящена проблеме формирования культурологической компетенции будущего учителя иностранного языка. Проанализировано состояние проблемы в психолого-педагогической, методической литературе, изучен передовой педагогический опыт по вопросу подготовки будущих филологов.

Актуальность проблемы обусловлена противоречиями между: современными требованиями к профессиональной подготовке будущего учителя иностранного языка в условиях модернизации образования Украины и отсутствием четких умений и навыков, компетенций, которыми должен обладать учитель иностранного языка в соответствии с евроинтеграционными процессами; необходимостью формирования культурологической компетенции будущего учителя иностранного языка и недостаточной теоретической разработкой и методическим обеспечением этого процесса; потребностью в учителях иностранного языка, способных работать в различных культурных средах и отсутствием у них мотивации к формированию собственной культурологической компетенции.

Выяснено состояние разработанности проблемы в педагогической теории и практике. В результате исследования определена структура культурологической компетенции будущего учителя иностранного языка, состоящая из коммуникативного, тематического, учебного и профессионального компонентов. Установлено, что для формирования культурологической компетенции необходим учёт общекультурной компетентности студента и учёт овладения им его родной национальной культурой.

Дано определение культурологической компетенции учителя иностранного языка, как свойство личности, что выражается в совокупности культурологических знаний, умений и навыков, способность использовать и постоянно обновлять эти знания в своей профессионально-педагогической деятельности, что предусматривает выступать в роли медиатора культур”.

Разработана и апробирована модель, которая определяет методологические основы исследуемого процесса (целевую установку, задачи, принципы), этапы, представляющие механизм реализации исследуемого процесса.

Доказано, что эффективность формирования культурологической компетенции будущего лингвиста зависит от педагогических условий:

включение будущего учителя иностранного языка в активную творческую деятельность, что стимулирует познавательный интерес к изучению иностранного языка и культуры; создание на занятиях ситуаций успеха с опорой на межпредметные связи, помощь и контроль со стороны преподавателя; активизация коммуникативного и коллективного взаимодействия студентов средствами культуроориентированных форм и методов обучения; целенаправленное использование педагогической рефлексии с опорой на витагенный опыт.

Разработаны уровни, критерии и показатели сформированности культурологической компетенции, предложен комплекс способов, средств и приемов ее формирования. Разработано и апробировано учебно-методическое пособие по английскому языку „Welcome to Great Britain”.

Экспериментальная проверка модели и педагогических условий формирования культурологической компетенции показала, что общепринятая форма обучения практически не обеспечивает высокий и самый высокий уровни культурологической компетенции и только совокупность выделенных педагогических условий способствует росту уровня культурологической компетенции студентов университета.

Проведенное исследование, несмотря на его тематическую целостность и логико-содержательную завершенность, выявляет ряд проблем, требующих отдельного изучения. К перспективным направлениям дальнейшего изучения этой проблемы можно отнести: научное обоснование необходимой в современных условиях материальной базы и ее организации для формирования культурологической компетенции; дальнейшее усовершенствование технологии формирования культурологической компетенции будущего учителя иностранного языка в условиях профессиональной подготовки, которая заключается в пересмотре в учебных программах содержания сфер и тем общения и создании культурологических комментариев и глоссариев в учебниках по иностранным языкам для каждого курса, включения в учебники больше аутентичных разножанровых текстов культурологического направления; активизации в учебном процессе межпредметных связей иностранного языка с другими учебными предметами с целью актуализации лингвосоциокультурной информации.

Ключевые слова: культурологическая компетенция, культурологическая компетенция учителя иностранного языка, модель формирования культурологической компетенции будущего учителя иностранного языка, педагогические условия.

ANNOTATION

Grytsyk N.V. The formation of the cultural competence of future teacher of foreign language. – As a manuscript.

Thesis for Candidate Degree in Pedagogical Science, speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of the Professional Education. – The republican higher educational establishment „The Crimean University of the Humanities”, (c. Yalta)

Ministry of education and science, youth and sport of the Crimean Autonomous Republic, Yalta, 2013.

The dissertation is devoted to the problem of formation of the cultural competence of future teachers of foreign language. It has been investigated how much the concerned problem was studied in the theory and practice of education, determined the structure of the cultural competence of future teachers of foreign language. In the course of the study developed, theoretically substantiated and experimentally tested a model of formation of cultural competence of future teachers of foreign language. It is proved that the formation of the investigated properties of the students of language specialties depends on the pedagogical conditions. It was designed the levels, criterias and indicators of the formation of cultural competence of future teachers of foreign language.

Key words: cultural competence, cultural competence of the teacher of a foreign language, model of formation cultural competence of the teacher of a foreign language, pedagogical conditions.

Підписано до друку 15.04.2013 р. Формат 84x108/32
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 21.

РВВ РВНЗ „Кримський гуманітарний університет”
(м. Ялта)
98635, Україна, Автономна Республіка Крим, м. Ялта,
вул. Севастопольська, 2.